

Для посилання:

Курач Л. І. Оптимізація навчальних текстів компетентісно орієнтованих підручників з мови [Текст] / Л. І. Курач // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 372–377.

ОПТИМІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДРУЧНИКІВ З МОВИ

Л. І. Курач, канд. пед. наук,
Інститут педагогіки НАПН України

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається необхідністю створення компетентісно орієнтованих підручників з мов етнічних меншин, що покликані формувати в учнів ключові компетентності. Для розв'язання цієї проблеми важливо визначити характеристики навчальних текстів підручників для компетентісно орієнтованого навчання мови.

Аналіз останніх досліджень. Мова підручника є одним з вирішальних чинників, які визначають успішність навчання; певні характеристики тексту впливають на специфіку його сприйняття й розуміння, а також відтворення. Наразі немає достатнього досвіду з аналізу підручників з російської мови, не розроблено критерії їх оцінювання за різними параметрами. Недостатньо досліджено характеристики текстового матеріалу, а саме: його складність та обсяг. Отже, актуальність нашого дослідження випливає з окресленого.

У дидактичній, лінгвістичній літературі представлено різні погляди з проблеми оптимізації тексту. Оптимізація тексту є системою дій, які дають змогу виявити компоненти складності і піддати їх корекції з огляду на психофізіологічної можливості учня. Теорія оптимізації тексту формується у руслі міждисциплінарних досліджень і є помежованою з лінгвістикою, психолінгвістикою та іншими дисциплінами (О. О. Леонтьєв, Я. А. Мікк, Ю. Г. Дреус, М. О. Рубакін, Ю. О. Сорокін, Л. М. Мурзін та ін.). Вивчення процесу оптимізації з позиції психолінгвістичного підходу здійснюється шляхом виявлення компонентів складності на синтаксичному, семантичному і структурному рівнях (Т. Я. Андрущенко, О. О. Гручихин, О. С. Розумовський, Ю. Ф. Тарасов та ін.). Також виявлено категоріальні якості тексту: дискретність; цілісність, зв'язність, модальність, змістова завершеність (І. Р. Гальперін, Г. Я. Солганік, О. І. Москальська, Т. М. Ніколаєва, М. О. Лукін та ін.). Багато робіт присвячено вивченню жанрових особливостей текстів у стилістичному, семантичному і структурно-композиційному аспектах (О. І. Горшков, М. Б. Лебедев, О. М. Кожин, В. В. Одинцов, М. В. Шевченко та ін.). Отже, проблема вивчення оптимізації тексту (семантичні якості тексту, його структура, синтаксичні особливості) певною мірою представлена в науково-методичній літературі, однак, ці дослідження розглядають, як правило, один з аспектів цієї проблеми. Оскільки складність тексту може включати кілька його характеристик, то слід виявити сукупність якостей тексту, які визначають успішність його використання у навчальній роботі.

Метою статті є визначення шляхів оптимізації навчальних текстів компетентісно орієнтованих підручників з російської мови.

Основна частина. Головною ланкою роботи над навчальними текстами підручника є їх розуміння. Саме від рівня розуміння навчального матеріалу залежить повнота, глибина, гнучкість знань, умінь, способів діяльності школярів.

За даними експериментального дослідження, яке було проведено співробітниками лабораторії навчання російської мови та мов інших етнічних меншин, повноцінно розуміють самостійно прочитаний початковий текст підручників з російської мови від 1,3% до 7,2% учнів 5–6 класів. Анкетування виявило причини, які ускладнюють розуміння учнями навчальних текстів. До таких причин школярі віднесли наукову термінологію – 59%; 12% респондентів звернули увагу на недостатню кількість різних видів кодування інформації

(таблиць, малюнків тощо). Як чинники, що ускладнюють розуміння навчального тексту, 3% учнів 5–6 класів назвали довгі речення і великі за обсягом тексти.

Наведені результати свідчать, на наш погляд, про те, що навчальні тексти сучасних підручників потребують корекції.

Розглянемо окремі аспекти, що забезпечують розуміння навчального тексту. Проблема розуміння тексту пов'язана зі складністю навчального матеріалу, який він містить. Розрізняють предметний, логічний і мовний рівні складності.

Під предметною складністю розуміють складність текстового змісту, який відображає відповідний програмовий матеріал. Психолого-педагогічними дослідженнями встановлено, що залежно від віку учень може ґрунтовно засвоїти за один урок 7 ± 2 одиниці понять. З огляду на викладене впливають такі вимоги:

- не переобтяжувати текстовий матеріал науковою термінологією, оскільки це може негативно позначитися на реалізації у підручниках принципу доступності;
- інформація, що включає елементи нового знання, має містити не менше двох таких елементів здобутих знань, з якими це нове знання «пов'язане відношенням психологічної наступності»; інакше кажучи, новий матеріал має базуватися на вже засвоєних знаннях.

Логічна складність тексту залежить від наявності у ньому всіх опорних знань, посилянь і результатів, а також від способу його побудови – індуктивного чи дедуктивного.

Індуктивний виклад тексту, що передбачає аналіз фактів і подій як основи для побудови відповідного узагальнення, вчені радять починати з роз'яснення мети аналізу, з називання тієї основної ідеї, до якої потрібно підвести учнів. Такий виклад доречно застосовувати тоді, коли навчальний матеріал структурно нескладний, легко виводиться у вигляді узагальнення на основі спостереження за явищами.

Дедуктивний спосіб побудови тексту варто починати з наведення основної ідеї, а закінчувати повторним формулюванням того теоретичного положення, з якого починався текст. Такий підхід доцільний за умови, коли навчальні поняття, правила тісно пов'язані з попередніми, з їх частковим виявом.

Неабияке значення для розуміння тексту має послідовність викладу матеріалу; його поділ на абзаци, тобто, логічно завершені частини, кожна з яких розкриває певну мікротему; використання слів, що показують читачеві місце певного фрагмента в розповіді (наприклад, передусім, по-перше, по-друге, далі тощо).

Мовна складність матеріалу визначається лексикою, що використовується, синтаксичною складністю, довжиною речень. У зв'язку з цим висувуються певні вимоги до мови тексту: під час пояснення нового матеріалу не зловживати термінами; дбати про простоту синтаксичних конструкцій і довжину речень. Окрім цього мають бути забезпечені: ясність і доступність викладу, логічна стрункість та обґрунтованість, доказовість, пізнавальна значущість матеріалу, новизна й оригінальність, емоційна насиченість змісту тощо.

Іноді з метою усунення перевантаження учнів пропонується зменшити обсяг текстового матеріалу, забезпечити його лаконічність (а отже, і стислість). Однак, лаконічність викладу не завжди є його перевагою, бо спричиняє значне збільшення інформаційної насиченості тексту. Для того щоб дитина запам'ятала основний навчальний матеріал, має бути надлишок інформації.

З поняттям «складність тексту», яка є його об'єктивною характеристикою і не залежить від пізнавальних можливостей учнів щодо засвоєння певної інформації, тісно пов'язане поняття «трудність тексту» – його суб'єктивна властивість, що залежить від рівня підготовленості школярів. З огляду на зазначене, ми доходимо таких висновків: по-перше, трудність тексту – поняття відносне і суб'єктивне (текст, що викликає труднощі в одного учня чи певної групи, може без особливих зусиль засвоюватися іншими школярами); по-друге, погане опанування текстового матеріалу не завжди є свідченням низьких пізнавальних можливостей учнів.

Часто причина полягає у недотриманні автором вимог, які забезпечують читабельність тексту (послідовність викладу, поділ матеріалу на логічно завершені частини, чіткість переходів від однієї мікротеми до іншої тощо), тобто, роблять доступним, придатним для читання тієї категорії читачів, для якої він призначений. Саме тому тексти мають бути максимально опрацьовані автором ще на етапі конструювання підручника.

Основним структурним елементом компетентнісно орієнтованого підручника з мови є навчальний текст. Він конкретизує зміст навчальної програми, виступає потужним носієм навчальної інформації.

Навчальні тексти розрізняють за тими домінуючими функціями, які дають змогу якнайповніше й ефективніше використовувати кожний з них у процесі навчання. Отже, йдеться про основний, додатковий і пояснювальний тексти.

Основний текст підручника слугує головним джерелом навчальної інформації (відповідно до програми), обов'язковою для вивчення і засвоєння учнями. Мова основного тексту має бути максимально адаптована до психологічних і вікових особливостей учнів. Кожна основна структурна одиниця підручника (тема, розділ, параграф) має бути:

- тематично завершеною, сюжетно цілісною;
- приблизно рівною, якщо зіставляти з іншими темами, параграфами;
- посиленою для учнів за обсягом.

Основний текст необхідно так скласти, щоб учні одразу схоплювали його структуру. Така побудова полегшує розуміння учнями основного тексту. Кількість структурних складових параграфа (пунктів, абзаців) має бути таким, щоб ціле і його частини були в колі бачення учня і легко відтворювалися з пам'яті. Наприклад, пам'ять учнів 5–6 класів утримує не більше 3–5 смислових одиниць. Тож слід урахувати те, щоб число пунктів у параграфі і абзаців у пункті не перевищувало цієї норми. Кількість речень в абзаці також доцільно обмежувати, адже відомо, що увага читача слабшає, чим ближче він до кінця абзацу. Урахування психологічних особливостей процесу розуміння навчальних текстів дає змогу авторові розрахувати обсяг одного параграфа у такий спосіб, щоб робота над ним з боку учня тривала не менше 20–25 хвилин, але не перевищувала 30–35 хвилин.

Доповнює і поглиблює зміст основного тексту інформація, яку містить додатковий текст. Цей вид тексту спрямований на посилення наукової доказовості й емоційного навантаження підручника. Наприклад, цікава пізнавальна інформація: такі відомості допомагають поглибити знання з предмета; вони можуть інколи виходити за межі навчальної програми, стати додатковим джерелом знань.

Авторам підручників варто враховувати: по-перше, додатковий текст за своїм змістом має бути близьким до основного; по-друге, доречно передбачити певні види роботи з такими пізнавальними відомостями, що дасть змогу пов'язати їх з основним матеріалом.

Окрім додаткового до текстових компонентів підручника відносять також пояснювальний текст, який містить необхідний для розуміння і ґрунтовного засвоєння навчальний матеріал. Його характерна ознака – тісний зв'язок з основним текстом. Пояснювальні тексти становлять головну частину так званого довідкового апарату підручника (предметний вступ, примітки і пояснення, словники тощо).

Висновки. Отже, як показали результати експериментального дослідження, оптимізація навчальних текстів підручників з мови досягається завдяки:

1) доступності лексики навчальних текстів: обмеження кількості наукових термінів; зменшення частки нових слів і своєчасне, вдале і всебічне їх тлумачення; рахування довжини речень;

2) зменшенню абстрактності викладення матеріалу. Показниками абстрактності тексту є іменники, які мають суфікси (-ство, -ість, -ість, -ність / рос.). Авторам підручника також слід включати достатню кількість ілюстрацій; типових, життєвих, захоплюючих прикладів. Оскільки абстрактне мислення учнів поступово розвивається в процесі навчання, тому абстрактний матеріал слід вводити з урахуванням підготовки учнів;

3) зменшенню в реченнях кількості складних конструкцій, які ускладнюють розуміння міжслівних зв'язків. Для підвищення зрозумілості речень слід зменшити сурядність, а також уникати прислівникових, дієприслівникових зворотів, прислівників і означень. Пов'язані між собою слова слід розміщати ближче одне до одного. Оптимальна довжина речення для учнів 5 кл. складає 8–9 слів; для 6 кл. – 10–12 – це стосується основного тексту. До параграфа включаються також додатковий і пояснювальний тексти обсягом не більше 30% від основного тексту;

4) удосконаленню й виокремленню структури навчального тексту підручника. Взаємопов'язані думки в навчальних текстах слід розташовувати достатньо близько, оскільки вони мають водночас зберігатися в короткочасній пам'яті;

5) доступності для самостійного опрацювання учнями;

6) діалоговій формі подачі навчального матеріалу.

Вважаємо, що зазначені рекомендації допоможуть авторам у визначенні робочих прийомів, які оптимізують складність навчальних текстів підручників з мови.

Література

1. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов [Текст] / Л. М. Веккер ; [под общ. ред. А. В. Либина]. – М. : Смысл, 1988.

2. Гудзик І. П. Побудова тексту підручника як фактор його читабельності [Текст] / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць – К. : Пед. думка, 2000. – Вип. 2. – С. 37–48.

3. Михайловська Г. О. Російська мова : підруч. для 5 кл. загальноосв. навч. закл. з рос. мовою навч. [Текст] / Г. О. Михайловська, Н. А. Пашківська, В. О. Корсаков та ін. – К. : Освіта, 2005.

4. Пашковська Н. А. Російська мова : підруч. для 5 кл. загальноосв. навч. закл. з укр. мовою навч. [Текст] / Н. А. Пашковська, І. П. Гудзик, В. О. Корсаков. – К. : Освіта, 2005.

5. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии [Текст] / С. Л. Рубинштейн. – М., 1976. – 423 с.

6. Савченко О. Модернізація початкової освіти в контексті сучасних викликів [Текст] / О. Савченко // Матеріали науково-практичної конференції. – Варшава, 2009. – С. 108–113.

У статті визначено способи оптимізації тексту компетентнісно орієнтованих підручників, що впливають на специфіку його сприйняття та розуміння.

Ключові слова: оптимізація текстів, компетентнісно орієнтований підручник, навчальний текст, розуміння тексту.

В статье определены способы оптимизации текста компетентностно ориентированных учебников, которые влияют на специфику его восприятия и понимания.

Ключевые слова: оптимизация текстов, компетентностно ориентированный учебник, учебный текст, понимание текста.

The article deals with the ways of text optimization of competence oriented textbooks, which influence on texts perceiving and understanding specifics.

Keywords: texts optimization, competence oriented textbook, educational text, text understanding.